

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ δρ. Φιλ.
τ. Δ/ντής Έρευνών Κέντρου Λαογραφίας
Άκαδημίας Ἀθηνῶν

ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΤΟΝ ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Εὐρύ κύκλο δημοτικῶν τραγουδιῶν, μέ μεγάλη διάδοση καί ἐν χρήσει μέχρι σήμερα, ἀποτελοῦν τά λατρευτικά (γενικότερα: ἑορταστικά, θρησκευτικά), τά τραγούδια καί στιχουργήματα πού λέγονται σέ ὀρισμένες χριστιανικές ἑορτές ἢ πλαισιώνουν προχριστιανικοῦ περιεχομένου ἔθιμα καί ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς λατρείας.¹

Τά περισσότερα εἶναι τραγούδια ἀγερμοῦ, λέγονται δηλαδή ἀπό σπίτι σέ σπίτι καί οἱ τραγουδιστές στό τέλος ζητοῦν κάποιο φιλοδώρημα.² Ὅρισμένα πάλι ἔχουν πάρει μορφή ἐπωδῶν, μέ μαγικό ἢ μαντικό περιεχόμενο.³ Καί στήν περίπτωση τῶν λατρευτικῶν τραγουδιῶν, ὁ χῶρος τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης διασώζει πλουσιότατες παραδοσιακές μορφές. Τά τραγούδια αὐτά συνάπτονται κυρίως μέ τίς δύο μεγάλες ἑορταστικές περιόδους, τοῦ Δωδεκαημέρου καί τοῦ Πάσχα. Ἡ παρουσία τους ὅμως εἶναι ἐξίσου ἔντονη καί σέ πολλές ἄλλες περιστάσεις καί ἡμέρες.

Μέ τό Δωδεκάημερο συνδέονται πρωτίστως τά κάλαντα, πού ἀποτελοῦν καί ἓνα ἀπό τά κύρια ἔθιμα τῆς γιορταστικῆς αὐτῆς περιόδου. Ὁ ὅρος κάλαντα, ὅπως εἶναι γνωστό, προέρχεται ἀπό τή λέξη Καλένδαι καί προσδιόριζε ἀρχικά τά τραγούδια πού λέγονταν στή μεγάλη αὐτή γιορτή τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογίου. Μέ τόν καιρό ὅμως ὁ ὅρος ἐπεκτάθηκε καί χαρακτηρίζει κάθε ἀνάλογο τραγούδι ἀγερμοῦ.⁴

Τήν παλαιότερη γνωστή μαρτυρία γιά τό ἔθιμο τῶν καλάντων δίδει ὁ Ἰωάννης Τζέτζης τόν 12ο αἰῶνα. Ἀναφερόμενος στούς συγχρόνους του μηναγύρτες, πού ἀντιστοιχοῦν μέ τούς σημερινούς καλαντιστές, γράφει:

1. Στ. Π. Κυριακίδης, *Ἑλληνική Λαογραφία*, ἐν Ἀθήναις 1965², σελ. 55-61.

2. ἀγερμός (πρωτογενής ἔννοια): συλλογή χρημάτων διά τήν ὑπηρεσίαν τῶν θεῶν (Λεξικό Liddel-Scott, λήμμα).

3. Κυριακίδης, ὁ.π., σελ. 119-129.

4. Κυριακίδης, ὁ.π., σ. 55.

*...ὅποσοι περιτρέχουσι χώρας καὶ προσαιτοῦσι
καὶ ὅσοι κατ' ἀρχίμηνον τὴν Ἰανουαρίου
καὶ τῆ Χριστοῦ γεννήσει δέ καὶ Φώτων τῆ ἡμέρα,
ὅποσοι περιτρέχουσι τὰς θύρας προσαιτοῦντες
μετὰ ὠδῶν ἢ ἐπωδῶν ἢ λόγοις ἐγκωμίων...⁵*

Τὰ κάλαντα, κατὰ τό περιεχόμενο τῆς γιορτῆς, παίρνουν τὴ δική τους ποιητικὴ μορφή καὶ ἐθιμικὴ πλαισίωση. Συνηθέστατος εἶναι ὁ τύπος τῶν καλάντων, τὰ ὁποῖα στὴν ἀρχὴ ἀγγέλλουν ἢ περιγράφουν τό γεγονός πού ἐορτάζεται καὶ ἀκολουθοῦν ἔπαινοι καὶ εὐχές γιὰ τό σπίτι καὶ τοὺς σπιτικούς, ἀνάλογα μέ τὴν ἀσχολία τοῦ νοικοκύρη καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Τελειώνουν συνήθως μέ στίχους αἰτητικούς, μέ τοὺς ὁποῖους οἱ καλαντιστές ζητοῦν πλούσια φιλοδωρήματα.

Ἀπὸ τὰ γνωστά καὶ συνήθη κάλαντα, ἄλλα εἶναι λαϊκὰ ἢ λαϊκότερα στιχουργήματα καὶ ἄλλα λόγιες ἢ ἡμιλόγιες συνθέσεις μέ μορφολογικά γνωρίσματα δημοτικῶν τραγουδιῶν.⁶

Τὰ κείμενα μεταδίδονται μέ τὴν προφορικὴ παράδοση, ὅπως καὶ οἱ μελωδίες τους, καὶ ἔχουν συχνὰ πολλές καὶ οὐσιαστικὲς παρανοήσεις τῶν λογίων λέξεων καὶ φράσεων. Σέ ἀστικούς ἐξάλλου χώρους τὰ κάλαντα γίνονται γνωστά καὶ μέ εἰδικὰ ἔντυπα φυλλάδια τοῦ ἐμπορίου, τὰ γνωστά ὡς «Καλήμερα», ἀπὸ τὸν ἀρκτικό στίχο τῶν χριστουγεννιάτικων καλάντων «Καλὴν ἡμέραν ἄρχοντες...».

Ἐνδιαφέρουσα ἰδιαιτερότητα παρουσιάζει καὶ ἐδῶ ὁ Βορειοελλαδικὸς χώρος, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Μιά χαρακτηριστικὴ παραλλαγή χριστουγεννιάτικων καλάντων ἀπὸ τὴν Αἶνο εἶναι ἡ ἐπόμενη, ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τό παραπάνω διάγραμμα, διαθέτει ὡστόσο οὐσιαστικὴ αὐτοτέλεια σέ σύνθεση καὶ περιεχόμενο:

*Χριστούγεννα, Χριστούγεννα, τώρα Χριστός γεννιέται,
τώρα ἀγγέλοι χαίρονται καὶ ἅγιοι δοξολογιέται,
καὶ τὰ δαιμόνια θλίβονται, γιὰτ' ὁ Χριστός γεννιέται.
Στό μέλι ἐγεννήθηκε, στό γάλα ἀναθράφη.*

5. Δ. Πετρόπουλος, «Μητραγύρται-Μηναγύρται», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Λαογραφίας Κ'-ΚΑ'* (1967-68), σελ. 106-112.

6. Γερ. Σπαταλάς, «Τὰ κάλαντα καὶ ἡ μορφολογία τους», *Ἑλληνικὴ Δημοουργία* 8 (1951), τεύχ. 93, σελ. 785-788.

*Τό μέλι τρωῶν οἱ ἄρχοντες, τό γάλα ἀφεντάδες
καί τά κηροσταλάματα, μπρός στήν Ἁγιά Σοφία.*

Ἄκολουθοῦν οἱ ἐπαινετικοί στίχοι καί στή συνέχεια οἱ αἰτητικοί:

*Μεῖς, τού ἴπαμε καί σώθηκε, νά ζητε κι ἀπό χρόνο,
τούτου χρονοῦ καί ἄλλου χρονοῦ, καί πάντα καί γιά πάντα.
Νά ζητε χρόνια ἑκατό καί Φῶτα πεντακόσια,
νά ζηστε καί τ' ἁγιοῦ Βασιλειοῦ, πού ἔναι ἀρχή τοῦ χρόνου.
Γιά βάνε τό χεράκι σου στήν ἀργυρῆ σου τσέπη.
Μή βγάξεις μιά, μή βγάξεις δυό, μή βγάξεις πέντε, δέκα,
μόν' βγάνε κίτρινα φλωριά, ν' ἀσ' μώσεις τά ντουμπλέκια.⁷*

• Στή Θράκη ιδιαίτερα ἐπιχωριάζουν καί καθαρώς τοπικά τραγούδια, πού θεῶνται τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀπό ἀνθρώπινη σκοπιά:

*Σαράντα μέρες, σαράντα νύχτες,
ἡ Παναγιά μας κοιλοπονοῦσε,
κοιλοπονοῦσε, παρακαλοῦσε
τούς Ἀποστόλους, τούς Ἱεράρχας,
νά πά νά φέρουν μῆλα καί ρόιδα.
Οἱ Ἀποστόλοι γιά μῆλα πᾶνε,
οἱ Ἱεράρχαι γιά ρόιδα τρέχουν.
Ὅσο νά πᾶν κι ὅσο νά ἔρθουν,
ἡ Παναγιά μας ἐλευθερώθη,
ἐλευθερώθη, ξελευθερώθη.⁸*

Σέ ἄλλες παραλλαγές ἡ Παναγία παρακαλεῖ τούς Ἀρχαγγέλους καί Ἀποστόλους:

*Οἱ γι-Ἀρχαγγέλοι γιά μύρο τρέχουν
κι οἱ Ἀποστόλοι μαμμές γυρεύουν.*

7. Συμ. Μανασεΐδου, «Δημῶδη ἄσματα Αἴνου», *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θεσαυροῦ* (1936-37), σελ. 51-52.

8. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Λαϊκός πολιτισμός τῆς Θράκης», στόν συλλογικό τόμο *Θράκη*, ἔκδοση Γενικῆς Γραμματείας Περιφέρειας Ἀνατολικῆς Μακεδονίας-Θράκης, Ἀθήνα 1994, σ. 308.

Ὅσο νά πᾶνε κι ὅσο νά ἔρθουν,
 ἢ Παναγιά μας ξελευτερώθη
 μέσα στούς κήπους, τά κυπαρίσσια.
 Σάν ἥλιος λάμπει, σάν φέγγος φέγγει,
 φέγγει κι αὐτόνα τό νοικοκύρη.⁹

Τό τραγούδι αὐτό, μέ μικροπαραλλαγές κατά περιοχές, λέγεται καί σέ ὅλο τό διάστημα τῆς σαρανταήμερης νηστείας τῶν Χριστουγέννων ἀπό τοῦ ἀγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου) στά σπίτια καί στά νυχτέρια, πού γίνονται γιά νά τελειώσουν μιά ἐργασία μέ ἀλληλοβοήθεια (ξεφλούδισμα καλαμποκιοῦ, ἀρμάθιασμα καπνοῦ κλπ.).

Τό ἴδιο τραγούδι μᾶς θυμίζει ὅτι ὁ λαός ἐορτάζει τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὅπως τά γεννητούρια ἐνός παιδιοῦ. Ἔτσι τή μέν Παναγία φαντάζεται ὡς λεχώνα, τό δέ τραπέζι τῶν Χριστουγέννων ὡς τῆς Παναγίας τό τραπέζι.¹⁰

Ἰδιοτυπία παρουσιάζουν ἐπίσης καί τά τραγούδια πού λέγουν στή Θράκη οἱ μεταμφιεσμένοι τῶν Χριστουγέννων. Στήν Καρωτή π.χ. τοῦ Ἑβρου γίνονται οἱ λεγόμενοι *Μπαμπαλιαροί*, δύο ἄντρες μέ φοῦμο στό πρόσωπο, μαλλιαρές κάπες καί ζωσμένοι κουδούνια, ἀπό τούς ὁποίους ὁ ἓνας παριστάνει γυναίκα. Κρατώντας ὁμοίωμα μικροῦ παιδιοῦ γυρίζουν τά σπίτια τοῦ χωριοῦ, χορεύοντας καί τραγουδώντας παραδοσιακούς στίχους καλάντων:

*Σαράντα μέρες ἔχουμε Χριστό καί καρτεροῦμε
 κι ἀπό σαράντα κ' ὕστερα ὄρχινοῦμ' νά τραγουδοῦμε.
 Τώρα Χριστός γεννήθηκε στό μέλι καί τό γάλα,
 τό μέλι τῶν οἱ ἄρχοντες, τό γάλα οἱ ἀφεντάδες,
 καί τά κεριά σταλάματα στῆς ἐκκλησιᾶς τήν πόρτα.¹¹*

Σέ ἄλλα μέρη τῆς ἴδιας περιφέρειας τοῦ Ἑβρου γίνονται *Ρουγκατσάρια*, ὀνομασία πού χαρακτηρίζει στόν Βορειοελλαδικό χῶρο γενικότερα, τίς Δωδεκαμερίτικες μεταμφιέσεις. Οἱ Ρουγκατσάδες, μέ κουδούνια καί χωρισμένοι σέ ὀμάδες, γυρίζουν τά σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἀρχίζοντας ἀπό

9. Ὁ. π., σ. 308.

10. Γ. Α. Μέγας, *Ἑλληνικά ἐορταί καί ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήναι 1965, σ. 47. Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμός*, τόμ. Στ', ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 151-154 (Χριστούγεννα εἰς τό Βυζάντιον).

11. Αἰκατερινίδης, «Λαϊκός πολιτισμός τῆς Θράκης», ὁ.π., σ. 305.

τήν ἐκκλησία καί τό σπίτι τοῦ παπα καί λέγουν τά τοπικά κάλαντα, διανθισμένα μέ εὐχές καί ἐπαίνους γιά τό σπίτι καί τούς σπιτικούς:

*Χριστούγεννα, Χριστούγεννα, τώρα Χριστός γεννιέται,
 γεννιέται καί ἀνατρέφεται στους οὐρανούς νά πάει.*

.....
*Σήκω, σιαπάν', ἀφέντη μου, καί κάτσε στό θρονί σου,
 πάρ' τό ροϊδί στά χέρια σου καί νίψου καί κατέβα,
 κι οἱ ν-ἐκκλησιές ἐσήμαναν, τά μοναστήρια ψέλνουν
 καί τά γραμματικόπουλα διαβάζουν τά εὐαγγέλια.*

.....
*Γιά ἰδέτε τ' ἀρχοντόπουλο καί τί καμάρες ἔχει,
 καμάρες, γιέ μ', καί χაίρεσαι, καί παίζεις καμαρώνεις,
 καί τ' ἄλογό σου καί φλουρί καί σέλα σ' ἀσημένα,
 κι ὅσα πουλιά πετούμενα στή σέλα σου γραμμένα,
 καί τά σκαλοπατήματα ὄλο μαργαριτάρια¹².*

Ἡ συχνή ἀναφορά στή Θράκη δείχνει τήν ιδιαίτερη ἐπίδοση τοῦ λαοῦ της στά δημοτικά τραγούδια, πολλά ἀπό τά ὁποῖα τραγουδιῶνται μέ τρόπο πού θυμίζει ἐκκλησιαστικό μέλος.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, ὁ γνωστός Θρακιώτης λόγιος, ὁ θρακιικός λαός, πολύ θεοσεβής ἀπό τή γειτνίασή του μέ τήν Πόλη, εἶχε μεγάλη μουσική παράδοση. Ἡ Μάδυτος, ἡ Ραιδεστός, οἱ Σαράντα Ἐκκλησιές, ἡ Φιλιππούπολη, ἡ Στενήμαχος, ἡ Ἀδριανούπολη, ἦταν οἱ ἐστίες ὅπου φώλιαζε ἡ μουσική δραστηριότητα τῆς ψυχῆς τοῦ θρακιικοῦ λαοῦ, πού ἐκδηλωνόταν μέ τήν ὑπαρξη πλήθους ψαλτῶν, ἱερέων καί ἀρχιερέων.

Στή Θράκη οὐδέποτε γλέντι ἄρχιζε μέ τραγούδι. Πρῶτα ἔψελναν καί ὄλοι μαζί ἐπαναλάμβαναν τά ἐκκλησιαστικά τῆς γιορτῆς τῆς ἡμέρας. Ἀπό τά τροπάρια, πίνοντας, μεταπηδοῦσαν στό τραγούδι. Αὐτή ἡ καλλιέργεια τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ καί ἡ μεγάλη ἐκκλησιαστική ἐπίδραση, ἀνέδειξαν καί μεγάλους ἐκτελεστές καί μουσικοδιδασκάλους, πού

12. Αἰκατερινίδης, ὁ.π., σ. 305. Γιά τίς «Μεταμφιέσεις τοῦ Δωδεκαημέρου εἰς τόν βορειοελλαδικόν χώρον» βλ. ὁμότιπη μελέτη τοῦ ἴδιου στά *Πρακτικά τοῦ Β' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 13-27+14 πίν.

συγχρόνως καλλιεργοῦσαν καί τό δημοτικό τραγούδι.¹³

Παράλληλα μέ τά ἀστικά κάλαντα, στό χῶρο τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης τίς μέρες τοῦ Δωδεκαημέρου ἀκούγονται καί ἄλλα τραγούδια, πού ἔχουν καί αὐτά λειτουργικότητα καλάντων.

Στήν Κοζάνη π.χ., σύμφωνα μέ μιά καταγραφή, «παραμονή Χριστουγέννων κάνουμε ψωμάκια στό φουῦρνο ἢ στή γάστρα, ἔρχονται τά παιδιά, μᾶς λένε τά κάλαντα καί τούς δίνουμε ἀπό αὐτά. Τά παιδιά τραγουδοῦν:

*Κόλιαντα, μπάμπω, κόλιαντα,
καί μένα κολιαντίνα,
κι ἂν δέ μέ δώσεις κόλιαντα,
δός μου τή θυγατέρα.*¹⁴

Ὅμοια συνηθίζονται καί στήν περιοχή τῆς Σιάτιστας, ὅπου τραγουδοῦν:

*Κόλιαντα, μπάμπω μ', κόλιαντα
καί μένα τή(ν) κολιαντίνα.
Καί μένα τήν τρανύτερη
καί τώρα καί τοῦ χρόνου.
Κι ἂν δέν ἔχητε κόλιαντα,
δός μου ἓνα σετζιούκι,
νά 'ναι ψηλό, νά 'ναι χοντρό,
νά 'ναι ζαχαρωμένο.
Κοοολιαντααά!*

Ὅπως ἐπεξηγεῖ ὁ συλλογέας, «Κόλιαντα καλεῖται ἐν Σιατίστη καί ἀπανταχοῦ τῆς Μακεδονίας ἢ παραμονή τῶν Χριστουγέννων. Κατά τόν ἑορτασμόν δίδεται χαρακτηρ πανηγύρεως. Παῖδες, νέοι, ἄνδρες κλπ. ἀργά τό ἀπόγευμα, μόλις νυκτώνει, ἀνάπτουν φωτιές μέ φρύγανα, ἄχυρα, ξερά χόρτα κλπ., εἰς τὰς πλατείας καί τούς δημοσίους χώρους τῆς πόλεως καί τραγουδοῦν τό ἀνωτέρω ἄσμα».¹⁵

13. Πολ. Παπαχριστοδούλου, «Τό θρακικό τραγούδι βυζαντινό τροπάρι», *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ* 19 (1954), σελ. 288-301.

14. Κ.Α. (Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) χφο ἀρ. 3358, σ. 139 (συλλογέας Ἰ. Αγγ. Δευτεραῖος, Σισάνιον Κοζάνης 1968). Γιά τό ἔθιμο βλ. καί Ἰ. Αλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα*, ἐκδόσεις Ὀλκός, 1975, σελ. 146-147.

15. Κ.Α. χφο ἀρ. 834, σ. 13 (συλλ. Ἰ. Δ. Σαχίνης, Σιάτιστα 1888).

Παράλληλα και ανάλογα με τὰ κόλιαντρα λειτουργοῦν καί τὰ σουρβίσματα, τόσο στό χώρο τῆς Μακεδονίας ὅσο καί τῆς Θράκης, ἀποτελώντας τόν κύριο ἀγερόμο τῆς Πρωτοχρονιάς.

Τά παιδιά γυρίζουν τὰ σπίτια καί χτυπώντας μέ χλωρά κλαδιά σουρβιάς τούς σπιτικούς στήν πλάτη τραγουδοῦν ἐπωδικά:

*Σοῦρβα, σοῦρβα, γερό κορμί,
γερό κορμί, γερό σταυρί,
σάν ἀσήμι, σάν κρασιά,
καί τοῦ χρόνου ὅλοι γεροί
καί καλόκαρδοι.¹⁶*

Ἦ, σέ παραλλαγή ἀπό τή Μεσημβρία τῆς Θράκης:

*Γειά χαρά, καλημέρα,
καλῶς ἦρτε Ἀηβασίλης
μέ τό πολύ τό μπερεκέτ'.
Γερό κορμί, γερό σταυρί,
πολλά ἀρνάκια, πολλά κατσάκια,
πολλά στάρια, πολλά κριθάρια,
καί τοῦ χρόνου πλιότερα.¹⁷*

Σέ παραλλαγές τοῦ ἐθίμου, τά παιδιά τραγουδοῦν τὰ κάλαντα τό βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ ἀγίου Βασιλείου καί χτυποῦν τίς πόρτες μέ βέργα ἀπό κρασιά. Γυρίζοντας σπίτι τους, γονατίζουν μπροστά στό τζάκι, χώνουν μέσα τή βέργα καί λέγουν ἐπωδικά:

*Σοῦρβα, σοῦρβα, κονκουλένδρα.
Πολλά γελάδια, πολλά μοςχάρια.
Καθώς κάθομαι ἐγώ
νά κάθεται καί ἡ κότα
νά γεννάει τό ἀβγό.*

16. Αἰκατερινίδης, «Λαϊκός πολιτισμός Θράκης», ὅ.π., σ. 306. Γιά τήν ἐτυμολογία τῆς λ. σοῦρβο βλ. *Λαογραφία* 3 (1911), σελ. 350-51.

17. Κ.Λ. χφο ἀρ. 1104 Γ, σ. 198 (συλλ. Γ.Α. Μέγας, Μεσημβρία 1937).

Χτυπούσαν έπειτα όλους μέ τήν κρανιά λέγοντας τήν έπωδική ευχή «Σίδε-ρο σάν τήν άκρανιά».¹⁸

Όπως είναι φανερό, τά σουρβίσματα απέβλεπαν νά μεταδώσουν όμοιοπαθητικά τή δύναμη πού κρύβουν οί χλωροί κλάδοι σέ όποιον δέχεται τά χτυπήματα ή έρχεται κατά κάποιον τρόπο σέ έπαφή μ' αυτούς. Όμοιοπαθητικά επίσης έπιζητούσαν και τή μεγάλη ώτοκία.¹⁹

Σουρβα λέγονται στά Σέρρας και άλλου και τά φιλοδωρήματα, πού δίδουν οί γυναίκες στά παιδιά, όπως συμβαίνει και μέ τά κόλιαντρα, τά όποια δηλώνουν επίσης τόσο τή γιορτή και τό τραγούδι, όσο και τό φιλοδώρημα. Στην ίδια περιοχή, στά Σέρρας, συνηθισμένος ήταν τήν ήμέρα τής Πρωτοχρονιάς ό χαιρετισμός «σουρβα-σουρβα, και του χρόνου γεροί σάν τά σουρβα».²⁰

Άς προστεθει ακόμη ότι στή Θράκη γίνονται μέ τούς καρπούς τής σουρβιάς και μαντικές παρατηρήσεις. Τήν παραμονή δηλαδή τών Θεοφανίων ρίχνουν στό τζάκι ένα σουρβο, μελετώντας κάποιον από τήν οικογένεια. Από τόν τρόπον, μέ τόν όποιο καίγεται τό σουρβο, κάνουν προγνώσεις. Λογοτεχνική περιγραφή του είδους αυτού τής έμπυροσκοπίας, όπως γινόταν στην ιδιαίτερη πατρίδα του, έχει δώσει ό Γεώργιος Βιζυηνός στό γνωστό διήγημά του «Ποίος ήτον ό φονεύς του άδελφου μου».²¹

Μετά τό Δωδεκαήμερο, τραγούδια πού συνδέονται μέ έθιμική έκδήλωση και γιορτή είναι αυτά τής Άποκριάς. Τέτοια τραγούδια έντοπίζονται κυρίως στην περιοχή τής Μακεδονίας και μάλιστα στην περιφέρεια τής Κοζάνης. Όρισμένα από αυτά αποτελούν άποχαιρετισμό στην Άποκριά και καλωσόρισμα στή Μεγάλη Σαρακοστή, μέ τήν εκκλησιαστικά και παραδοσιακά αυστηρή νηστεία. Στην Έφορδαία τής Κοζάνης π.χ. τραγουδούν:

*Πέρασαν οί Άπόκριες, πάνε τά Καρναβάλια,
πάρετε τά μαχαιράκια σας και πάντε για χορτάρια.
Πέρασαν οί Άπόκριες μέ γέλια, μέ τραγούδια,*

18. Έλπινίκη Σαραντή-Σταμούλη, «Προλήψεις Θράκης», *Λαογραφία* 13 (1951), σ. 205.

19. Ν. Γ. Πολίτης «Ψικυτόκια», *Λαογραφία* 5 (1918), σ. 330.

20. Γερ. Καψάλης, «Λαογραφικά εκ Μακεδονίας», *Λαογραφία* 6 (1918), σ. 474.

21. Γ. Ν. Αϊκατερινίδης, «Η λαογραφική διάσταση στό έργο του Γ. Βιζυηνού», *Σερραϊκά Χρονικά* 13 (1998), σελ. 186-187.

*ἤλθε καί ἡ Σαρακοστή μέ σκόρδα, μέ κρεμμύδια.
Πέρασαν οἱ Ἀποκριές, γενήκαμ' μασκαράδες,
θά ἔλθη καί ἡ Σαρακοστή μέ τίς ἑφτά βδομάδες.²²*

Πολλά τραγούδια σχετίζονται μέ τό ἔθιμο τῶν πυρῶν πού ἀνάβονται τότε καί παίρνουν δημοτελή χαρακτήρα.²³ Στήν Καστοριά π.χ., σύμφωνα μέ σχετική περιγραφή: «Τά παιδιά μέχρι 20 ἐτῶν συγκεντρώνουν κέδρα ἢ πολλά ξύλα καί κάνουν πανύψηλες κλαδαριές. Τίς κλαδαριές αὐτές τίς ὀνομάζουν “χαραμπουτζοῦνες”. Τό βράδυ τῆς Ἀποκριᾶς, τίς ἀνάβουν τά παιδιά. Ἔπειτα χορεύουν γύρω ἀπό αὐτές καί τραγουδοῦν:

*Πέθανε μιά καλογρά
καί τήν πᾶν στήν ἐκκλησιά,
μέ λαμπάδες καί κηριά.
Ἄποκρά, μωρ' Ἄποκρά,
πού ἀποκρεῦουν τό τυρί,
τό τυρί καί τό πιπέρι.*

Τό βράδυ εἰς ἐκάστην οἰκογένειαν [συνεχίζει ἡ περιγραφή], μετά τό φαγητό κάνουν τό χάσκαρι.²⁴

Χάσκαρης ἢ χάσκας ἢ καί μέ διάφορα ἄλλα ὀνόματα λέγεται ἓνα εἶδος παιχνιδιοῦ, πού γίνεται στό τραπέζι τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς τό βράδυ. Δένουν τότε ἀπό τό ταβάνι μέ μιά κλωστή ἓνα ἀβγό καί ὅπως κάθονται ὅλοι γύρω στό τραπέζι, καθένας ἀπό τήν οἰκογένεια προσπαθεῖ νά πιάσει τό ἀβγό μέ τό στόμα του.²⁵

Ὅτι ὅμως δέν πρόκειται γιά ἀπλό παιχνίδι ἀλλά γιά ἔθιμο πού ἐπιζητεῖ τό καλό τοῦ σπιτιοῦ, δείχνει τό ἀσμάτιο πού λέγουν στά Γρεβενά, κáιγοντας τήν κλωστή μέ τήν ὁποία εἶχαν δέσει τόν χάσκα:

22. Κ.Λ. χφο ἀρ. 2502, σ. 87 (συλλ. Χρ. Ἀγερίδης, περιοχή Ἑορδαίας 1962).

23. Γιά ἐθιμικές πυρές στόν ἑλληνικό χώρο βλ. οἰκείον ἜΑτλαντα Κέντρου Λαογραφίας. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ φωτιές πού ἀνάβονται στήν Κοζάνη, πού ὀνομάζονται «Φανοί» καί συνοδεύονται ἀπ' ὀλόκληρο κύκλο τραγουδιῶν (βλ. Ματίνα Τσικριτζῆ-Μόμτσιου, Ἄποκριά στήν Κοζάνη, Δῆμος Κοζάνης, 2000).

24. Κ. Λ. χφο ἀρ. 2510, σελ. 21-22 (συλλ. Σωτήριος Παπαϊωάννου, Καστοριά 1962).

25. Μέγας, Ἑλληνικά ἑορταί, ὀ.π., σελ. 114-115.

*Νά ζήση ἡ φαμελιά μας,
 νά ζήση ἡ συγγένειά μας.
 Νά ζήσουν καί τά πρόβατα,
 νά ζήσουν καί τά γίδια μας.
 Νά ζήσουν τά γελάδια μας,
 νά γίνουν καί τά σάρια μας.²⁶*

Τραγούδια, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, λέγονται κατά τό ἄναμμα καί κατά τή διάρκεια τῶν πυρῶν. Τό ἐπόμενο συνηθίζεται στό Βογατσικό στίς κλαδαριές, ὅπως λέγονται ἐκεῖ οἱ ἐθιμικές πυρές:

*Ἐνας δέντρος φουντωτός,
 φουντωτός, καμαρωτός
 καί στή μέση ὁ σταυρός.
 Στή ρίζα χλιό νερό,
 πάει ἡ κόρ' νά πιῇ νερό,
 κι κεῖ ἀποκοιμήθηκε.²⁷*

Ἡ πρώτη Μαρτίου στόν Βορειοελλαδικό χῶρο, καί μάλιστα στή Μακεδονία, συνδέεται μέ ἔθιμο ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος, πού συνεχίζει ἀρχαιότατη παράδοση. Πρόκειται γιά τά *Χελιδονίσματα*, κάλαντα πού τραγουδοῦν τά παιδιά τήν ἡμέρα αὐτή, κρατώντας ὁμοίωμα χελιδονιοῦ. Τραγουδώντας, χαιρετοῦν τήν ἐπάνοδο τοῦ ἀποδημητικοῦ πουλιοῦ πού προαναγγέλλει καί τήν ἐπάνοδο τῆς Ἐνοιξης, καί μέ ἐπωδικούς στίχους ἀποδιώχνουν τά ὅποια κακά προέρχονται ἀπό τό χειμῶνα. Λέγει μιᾶ παραλλαγή ἀπό τήν Ἄγριανὴ Σεραῶν:

*Χελιδόνα ἔρχεται/ἀπό Μαύρη Θάλασσα.
 Θάλασσα μᾶς πέρασε,/ἔκατσε καί λάλησε,
 λάλησε τά γράμματα,/γράμματα βασιλικά
 πού μαθαίνουν τά παιδιά,/τά παιδιά τοῦ δάσκαλου.
 Μάρτης μᾶς ἦρθε,/καλῶς μᾶς ἦρθε,
 τά λουλούδια ἀνοιξαν,/τόπος μυρίζει,*

26. Κ. Λ. χφο ἀρ. 2518, σ. 41 (συλλ. Ἰω. Ἀναγνώστου, Κυδωνία Γρεβενῶν 1962).

27. Κ. Λ. χφο ἀρ. 2217, σελ. 55-56 (συλλ. Σταῦρος Μάνεσης, Βογατσικό 1955).

καί ἁγία Πασχαλιά/μέ τά κόκκινα ἀβγά.
Καί τοῦ χρόνου ὑγεία.²⁸

Τό Χελιδόνισμα, ὡς τραγούδι καί ὡς τελετουργία, ἐντάσσεται σ' ἓνα εὐρύτερο ἐθιμικό πλαίσιο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, τῆς Πρωτομαρτιᾶς, ἡ ὁποία, ὡς πρώτη μέρα τοῦ χρόνου παλαιότερα, συνδέεται μέ πολλά νόμιμα μαντικοῦ, μαγικοῦ καί λατρευτικοῦ περιεχομένου. Γνωστή καί εὐρύτατα διαδεδομένη π.χ. εἶναι ἡ συνήθεια νά δένουν οἱ μητέρες τόν *Μάρτη*, κόκκινο ἢ δίχρωμο νῆμα στό χέρι τῶν παιδιῶν, γιά νά τά προφυλάξουν ἀπό τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, οἱ ὁποῖες τότε θεωροῦνται ἰδιαίτερα ἐπιβλαβεῖς. «*Ἀπού 'χει κόρη ἀκριβή, τοῦ Μάρτη ἡλιος μήν τή δεῖ*», προτρέπει ἡ παροιμία.²⁹

Ἡ συνήθεια τῶν χρωματιστῶν νημάτων εἶναι προχριστιανική καί ὁ Ν.Γ. Πολίτης τή συνδέει μέ τήν κρόκη, τή μάλλινη κλωστή πού ἔδεναν στό χέρι ἢ στό πόδι τους οἱ μύστες τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων.³⁰

Ἡ παλαιότερη γνωστή μνεία γιά τή σημερινή συνήθεια εἶναι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα καί βρίσκεται σέ λόγο τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος διερωτᾶται: «*τί ἂν τις εἴποι τά περιόπαντα καί τούς κώδωνας τούς τῆς χειρός ἐξηρητημένους καί τόν κόκκινον στήμονα καί τά ἄλλα τά πολλῆς ἀνοίας γέμοντα;*»³¹

Στό σημερινό Χελιδόνισμα συνεχίζεται ἀδιάσπαστα, μέσω τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀρχαῖο τραγούδι ἀγεροῦ, τό ὁποῖο τραγουδοῦσαν ὄμιλοι παιδιῶν στή Ρόδο.

Ἡ ὁμοιότητα τοῦ σημερινοῦ πρὸς τό ἀρχαῖο τραγούδι εἶναι ἐντυπωσιακή, τόσο στό λεκτικό ὕψος, ὅσο καί στά ἐπιμέρους θεματικά στοιχεῖα καί τήν οἰκονομία τῆς συνθέσεώς τους.

Τό ἀρχαῖο χελιδόνισμα εἶναι γνωστό ἀπό μαρτυρία τοῦ Ἀθήναιου,

28. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Τό χελιδόνισμα στήν περιοχή τῶν Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 7(1976), σελ. 117-118.

29. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Ἔθιμα τῆς πρώτης Μαρτίου», *Ἀμάθεια*, Ἰαν.-Φεβρ. 1973, σελ. 37-42.

30. Ν. Γ. Πολίτης, «Μάρτης», *Λαογραφικά Σύμμεικτα Β'*, 1974², σ. 214.

31. Πολίτης, ὁ.π., σελ. 213-214. Χαρακτηριστικοί εἶναι καί οἱ λόγοι τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (12ος αἰ.) γιά τή χελιδόνα ὅτι: «ἔλθοι τοίνυν, καί ἡμεῖς οὐκ ὀκνήσομεν τά συνήθη ἐπιμέλψαι αὐτῇ. Τοιοῦτόν τι καί παρά τοῖς πάλαι ἦν γενόμενον· καί ὅτε κατ' ἀρχήν ταῖς χελιδόσι τοῦ φαίνεσθαι ἦν τήν πρώτην ἢ καί δευτέραν, λόγοις ἐδεξιοῦντο συγκεκριμένοις πρὸς ἐμμέλειαν» (Φ. Κουκουλές, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, τά Λαογραφικά*, Α', Ἀθήνα 1950, σελ. 451-452.

συγγραφέα του 2ου μ.Χ. αιώνα, ο οποίος πάλι διασώζει παλαιότερη μαρτυρία. Όπως παραδίδει, «*χελιδονίζειν λέγεται διά τό εἰωθός ἐπιφωνεῖσθαι*»:

*Ἦλθε, ἦλθε χελιδών,
καλὰς ὥρας ἄγουσα,
καλοὺς ἐνιαυτούς,
ἐπὶ γαστέρα λευκά,
ἐπὶ νῶτα μέλαινα...»*

Πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι γιά τήν ξεχωριστή θέση πού ἔχει τό χελιδόνι στήν ψυχή τοῦ λαοῦ, ἐνδεικτικοί εἶναι σχετικοί μέ αὐτό χαρακτηρισμοί στή λογία ποίηση τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς καί παραστάσεις σέ ἀγγεῖα, ὅπως σέ πελίκη τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα, στήν ὁποία παριστάνεται σκηνή ἐπανόδου τοῦ χελιδονιοῦ.³²

Γιά τή συνέχιση τοῦ ἀρχαίου χελιδονίσματος στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μαθαίνουμε τό πρῶτον ἀπό σχετική μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί πάλι, ὁ ὁποῖος γράφει: «*καί οἱ χελιδόνας ἐν ὥρα χειμῶνος περιφέροντες καί ἡσβολωμένοι καί πάντας κατηγοροῦντας, μισθόν τῆς τερατωδίας ταύτης λαμβάνουσι...*»³³

Τό χελιδόνισμα ὡς τραγούδι, στήν ἀρχική μορφή του φαίνεται νά ἦταν ἐπωδικό, γιά τήν ἀπομάκρυνση τῶν κακῶν τοῦ χειμῶνα. Συγχρόνως ὁμως ἦταν λατρευτικό πρὸς τή θεότητα, ἡ ὁποία πιστευόταν ὡς ἔφορος ἐπὶ τῆς ἀναζωογονήσεως τῆς φύσεως καί τῆς ἐπιτυχίας τῆς καρποφορίας. Τέτοιος θεός ἦταν ὁ Ἀπόλλων, θεός ἡλιακός ἀλλά καί θεός τῶν καθαρῶν.

Οἱ εὐχές στό σημερινό τραγούδι γιά Πασχαλιά καί κόκκινα ἀβγά εἶναι χαρακτηριστικά στοιχεῖα, ὅτι τό ἀρχαῖο χελιδόνισμα διασκευάστηκε κατά τή βυζαντινὴ ἐποχὴ γιά νά προσαρμοσθεῖ σέ χριστιανικό ἀκροατήριον.³⁴

Τό Πάσχα καί ἡ εὐρύτερη Πασχαλινὴ περίοδος συνδέονται μέ πλούσια ἐθιμολογία, πού δίδει ξεχωριστὴ λαμπρότητα στή χαρούμενη αὐτὴ ἐποχὴ τῆς Ἀνοιξης.

Ὁ ἐθιμικός κύκλος τῆς περιόδου αὐτῆς ἀρχίζει ἔντονα ἀπὸ τό Σάββα-

32. Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Τό ἔσμα τῆς χελιδόνος (Χελιδόνισμα) τήν πρώτην Μαρτίου», *Ἐπετηρὴς Κέντρου Λαογραφίας Κ'-ΚΑ'* (1967-68), σελ. 15-54.

33. Σπυριδάκης, ὁ.π., σ. 49.

34. Σπυριδάκης, ὁ.π., σελ. 44-46.

το τοῦ Λαζάρου μέ τίς ομάδες τῶν παιδιῶν πού ξεχύνονται καί πάλι στούς δρόμους καί ἐξιστοροῦν τά πάθη καί τήν ἔγερση τοῦ φίλου τοῦ Χριστοῦ. Στά χέρια τους κρατοῦν ἕνα προχειροφτιαγμένο ἀνθρώπινο ὁμοίωμα, μιά κούκλα, πού συμβολίζει τόν Λάζαρο, καί ἕνα καλαθάκι, ὅπου μαζεύουν τά ἀβγά, πού τούς δίδουν οἱ νοικοκυρές γιά φιλοδώρημα.

Πρόκειται γιά ἔθιμο ζωντανό, πού τό συντηρεῖ καί αὐτό ἡ φροντίδα καί ἡ ἀγάπη τῶν παιδιῶν. Στήν Καλή Βρύση τῆς Δράμας π.χ., τραγουδοῦν:

*Λάζαρος ἀπελυτρώθη, / ἀνεστήθη κι ἐσηκώθη,
ζωντανός, σαβανωμένος / καί μέ τό κερί ζωσμένος.
- Πές μας, Λάζαρε, τί εἶδες / εἶς τόν Ἄδη ὅπου πῆγες;
- Εἶδα φόβους, εἶδα τρόμους, / εἶδα βάσανο καί πόνους.
Δῶσε μου λίγο νεράκι / νά ξεπλύνω τό φαρμάκι,
τό φαρμάκι τῶν χειλέων / καί μή μέ ρωτᾶτε πλέον.³⁵*

Τό ἔθιμο καί τά τραγούδια τοῦ Λαζάρου παρουσιάζονται μέ ἐντελῶς ξεχωριστό ἐνδιαφέρον στήν Αἰανή τῆς Κοζάνης καί γενικότερα στήν περιοχή τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ, στήν περιοχή πού βρίσκεται στήν ἀνατολική ὄχθη τοῦ Ἀλιάκμονα, ἀπέναντι ἀπό τά Σέρβια.

Τό ἔθιμο ἐκεῖ παίρνει ἐπίσημο χαρακτήρα καί διαρκεῖ ἀπό τήν Παρασκευή μέχρι τήν Κυριακή τῶν Βαΐων. Τραγουδοῦν μόνο κορίτσια, ντυμένα μέ ροῦχα παλαιϊκά, χωρισμένα σέ ομάδες ἀπό τέσσερα κορίτσια ἢ καθεμιά.

Τά τραγούδια εἶναι ποικίλα, διαφορετικά κατά ἡλικία τῶν Λαζαρίνων. Ὀλιγόστιχα γιά τίς μικρές Λαζαρίνες, γίνονται πολύστιχα γιά τίς μεγαλύτερες. Χαρακτηριστική εἶναι οἱ στίχοι πού τραγουδοῦν τά μικρά κορίτσια:

*Τού καλαθάκι μ' θέλει ἀβγό,
κ' ἡ τζιπούλα μ' θέλει κονκό.
Λαζαρίνα κουκουτίνα,
βάλ' ἀβγό στήν καλαθίνα.*

35. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, *Τραγούδια καί μουσικά ὄργανα στήν Καλή Βρύση Δράμας*, ἔκδοση Κοινότητας, Ἀθήνα 1997, σ. 25.

Οί μεγαλύτερες Λαζαρίνες πηγαίνουν πρώτα στην εκκλησία, τραγουδώντας στο δρόμο μηνύματα αγάπης, τά όποια καταλήγουν καί αυτά μέ στίχους στό πνεύμα τής ημέρας:

*Καλῶς μᾶς ἤρθ' ὁ Λάζαρος, μέ τόν καλό τό λόγο,
μέ τή Λαμπρή, τήν Πασχαλιά, μέ τό Χριστός Ἄνέστη.*

Μπαίνοντας στην εκκλησία ψάλλουν όλιγόστιχες παραλλαγές τοῦ θρήνου τής Παναγίας:

*-Καλημέρα σου, Παναγιά,
-Καλῶς τίς Λαζαρίνες.
Κάτου σι' ἀργυρουστάλισμα, στούν ἀργυρού τούν τόπου,
ἐκεῖ παιδεύουν τό Χριστό, ἐκεῖ τόν τυραννοῦσι...*

Στή συνέχεια γίνονται επισκέψεις στά σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἀρχίζοντας ἀπό τόν παπά. Οί στίχοι τῶν τραγουδιῶν εἶναι κυρίως ἐπαινετικοί καί εὐχετικοί, παραλλαγή γνωστῶν στίχων ἀπό τά κάλαντα τοῦ Δωδεκαημέρου. Ἀκολουθοῦν χοροί στην πλατεία, μέ τραγούδια, ὅπου κυριαρχοῦν καί πάλι στίχοι αγάπης. Ἀνάλογα τραγούδια ἀκούγονται καί στό τραπέζι καί στή νυχτερινή διασκέδαση πού ἀκολουθεῖ.

Οί ἐθιμοτυπικές ἐκδηλώσεις τελειώνουν στην Αἰανή μέ τόν τρανό χορό τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, ὅπου ἀκούγονται καί πάλι τραγούδια καί γίνονται τά νυφοδιαλέγματα, μέ τήν εὐχή στίς Λαζαρίνες: «Καί τοῦ χρόνου μέ γαμπρό!».³⁶

Τραγούδια τοῦ Λαζάρου ἀκούγονται καί τήν ἐπόμενη, τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, μαζί μέ βαγιατικά τραγούδια. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἐπόμενο τραγούδι πού συνηθίζουν τά παιδιά στά Ἄβδηρα τής Ξάνθης:

*Ἦρθε τῶ Βαγιῶ, ἤρθαν τά Βάγια,
ἤρθε κ' ἡ ἑορτή πού ἔναι τά ν-ἅγια.
Δέντρο φύτρωσε κυπαρισσένιο
σ' τούτη τήν αὐλή, σ' τοῦτο τό τερμίλιο.
Τόν μυρίζοντας τρεῖς ἀφεντάδες,*

36. Κ. Σιαμπανόπουλος, *Οί Λαζαρίνες. Ἐνα ἔθιμο τής Αἰανῆς καί τής περιοχῆς Τσιαρσιαμπᾶ Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1973 (Σύνδεσμος Γραμμάτων καί Τεχνῶν Νομοῦ Κοζάνης).

*ἄης Θόδωρος κι ἄης Δημήτρης,
κι ἄης Λάζαρος νά μᾶς φυλάη.
Δῶσ' μας 'πό 'ν' ἄβγό νά μὴν κουλαστήτε.*

Ὅπως ἐπεξηγεῖ ὁ συλλογέας: «Αὐτό λέγεται τὴν ἡμέρα τῶν Βαγιῶ. Κάνουν μιὰ κούκλα καὶ τὴ στολίζουν. Τὴν κάνουν μεγάλη σάν μωρὸ παιδί. Τῆς βάζουν φουστανάκια καὶ τὴν παίρνουν δύο παιδιά καὶ γυρίζουν. Τὴν σηκώνουν μὲ τὸ χέρι καὶ τὴν γυρίζουν, ἀριστερά-δεξιά, καὶ λέν' καὶ τὸ τραγούδι. Γυρίζουν τὰ σπίτια καὶ ἔχουν καλαθάκι. Τὸ ἓνα παιδί κρατᾶει τὸ καλαθάκι καὶ τὸ ἄλλο τὴ βάγια (δηλ. τὴν στολισμένη κούκλαν). Στὰ σπίτια πού πηγαίνουν τοὺς δίνουν ἀπὸ ἓνα ἄβγό, ἦ, ἂν δέν ἔχουν ἄβγά, τὰ δίνουν φράγκο».³⁷

Στίς περισσότερες ὅμως παραλλαγές τῶν βαγιατικῶν τραγουδιῶν, τὰ παιδιά ἀρκοῦνται νά θυμίσουν τὴ χαρούμενη μέρα πού πλησιάζει. Στὸ Βαμβακόφυτο λ.χ. τῶν Σερωῶν, τὰ κορίτσια, ντυμένα καὶ ἐδῶ μὲ παλαιᾶς ἐποχῆς ροῦχα, γυρίζουν τὰ σπίτια μὲ τὸ ἀπαραίτητο καλαθάκι καὶ χορεύοντας τραγουδοῦν:

*Βάγια, Βάγια τῶν Βαγιῶν
τρῶνε ψάρια καὶ κολιό,
καὶ τὴν ἄλλη Κυριακὴ
τρῶνε κόκκινο ἄβγό.³⁸*

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἄποψη λατρευτικῆ, ἐθιμικῆ καὶ στιχοσυρρικῆ παρουσιάζει τίς μέρες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας τὸ κατανυκτικὸ «Μοιρολόι τῆς Παναγίας», πού κορίτσια καὶ γυναῖκες σέ πολλὰ μέρη καὶ τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου συνεχίζουσιν νά ψάλλουν γύρω ἀπὸ τὸν Χριστὸ τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης, ἐκφράζοντας ποιητικὰ τὸν ἄμετρο μητρικὸ πόνο ἐμπρός στον Σταυρωμένο Υἱό:

*Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα,
σήμερον ὄλοι θλίβονται καὶ τὰ βουνά λυποῦνται³⁹*

.....

37. Κ. Α. χφο ἀρ. 2392, σ. 205 (συλλ. Στ. Δ. Ἕμελλος, ἝΑβδηρα 1961).

38. Κ. Α. χφο ἀρ. 2779, σ. 50 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, Βαμβακόφυτο 1963).

39. B. Bouvier. *Le Miroloque de la Vierge. I. La chanson populaire du Vendredi Saint*, Genève 1976.

Ἐναλόγου περιεχομένου μέ τό Μοιρολόγι εἶναι καί τό «Ὀνειρο τῆς Παναγίας», πού ἐπίσης ψάλλεται στήν ἐκκλησία τή νύχτα τῆς Μ. Πέμπτης. Δίδω τούς πρώτους στίχους παραλλαγῆς ἀπό τό Νιχώρι Περιστάσεως τῆς Ἀνατολῆς Θράκης:

*Σάν ἀψηλό βουνό γεννήθηκε ὁ ἀφέντης μας ὁ Χριστός.
 Στίς λεμονιές γεννήθηκε, στίς πορτοκαλιές ἀνετράφηκε.
 Τριῶ μεριοῦ τή μητέρα του τή σύντυχε.
 –Κοιμᾶσαι, ἡ μητέρα μου καί ἡ δοξοτέρα μου,
 μία κυρία τοῦ κόσμου;
 –Δέν κοιμοῦμαι, γιέ μου καί μονογιέ μου,
 μόν' ἀγρυπνῶ, ὄνειρο εἶδα φοβερό,
 καί δουλίζουμαι νά σέ τό πῶ.
 –Πές το, μητέρα μου, πές το δοξοτέρα μου,
 πές το μία κυρία τοῦ κόσμου.
 (Ἀκολουθεῖ περιγραφή γεγονότων: Σταύρωση κλπ.)*

Γιά τό τραγούδι αὐτό πιστεύεται ὅτι «ὅποιος τό πεῖ τρεῖς φορές τήν ἡμέρα τῆς μητέρας μου τό ὄνειρο, μιά πουρνό, μιά βραδύ καί μιά τό μεσημέρι, νέ πό βροντές, νέ πό ἀστραπές φοβᾶται. Δευτέρα μέρα κρίσεως ἀκριτος θά πάει.»⁴⁰

Ἐο γιορτασμός τῆς Λαμπρῆς δίνει τήν εὐκαιρία νά ἀκουστοῦν πολλά τραγούδια, πού συνοδεύουν τούς χορούς καί τίς διασκεδάσεις τῶν ἡμερῶν αὐτῶν.

Ἐνήμερα τή Λαμπρή συνηθίζονται δημόσιοι χοροί σέ πολλά μέρη. Εἶναι χοροί θρησκευτικοί στό σύνδεσμό τους μέ τή γιορτή, στό περιεχόμενο τῶν τραγουδιῶν καί στόν σεμνό τρόπο πού χορεύονται.

Τούς χορεύουν συνηθῶς μπροστά καί γύρω ἀπό τήν ἐκκλησία, μέ τά πρῶτα τραγούδια προσαρμοσμένα στήν ἱερότητα τῆς ἡμέρας, μέ βήματα ἀργά καί ἱεροπρεπῆ, μέ τήν τοπική στολή φορεμένη ἱεροτελεστικά, μέ τάξη, παλαιότερα καί μέ κοινωνική ἱεραρχικότητα καί συμμετοχή συχνά καί τοῦ ἱερέα. Ἐντιπροσωπευτικό εἶναι τό πιό κάτω τραγούδι ἀπό τή Σιάτιστα:

Σήμερα, γειά σ' κυρά νύφη,

40. Κ. Α. χφο ἀρ. 2369, σ. 5 (συλλ. Ἐλληνική Σταμούλη-Σαραντή, Νιχώρι 1920).

*σήμερα Χριστός Ἀνέστη.
 Σήμερα Χριστός Ἀνέστη
 κι αὐρουν Ἀληθῶς Ἀνέστη.
 Σήμερα τ' ἄρνια ψημένα
 κι τ' ἄβγά κοκκινισμένα.
 Σήμερα καί οἱ παπάδες
 λειτουργοῦν σά δισπουντάδες.
 Σήμερα κί τὰ κουρίτσια
 στέκουντι σάν κυπαρίσσια.
 Σήμερα κί οἱ παντρεμένες
 στέκουσι καμαρωμένες.
 Σήμερα τὰ παλικάρια
 ρίχνουντι σάν τὰ λιοντάρια.⁴¹*

Τίς μέρες τοῦ Πάσχα, τήν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου, συνηθίζονται σέ πολλά μέρη τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου ἐθιμικές περιφορές εἰκονισμάτων καί ἐκκλησιαστικῶν λαβάρων γύρω ἀπό χωριά καί τό γεωργικό ὄριό τους, μέ σκοπό τήν προστασία ἀνθρώπων, ζώων καί παραγωγῆς.⁴²

Ἀντιπροσωπευτική εἶναι ἡ τελετουργική, μέ μορφή δρωμένου, περιφορά τῆς εἰκόνας τῆς Ἀναστάσεως, πού γίνεται τήν Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου στήν Καλή Βρῦση τῆς Δράμας, μέ τίς γυναῖκες νά τραγουδοῦν, ἐν εἴδει ἐπωδικῆς ἐκφώνησης:

*Κυριέ μου, Κύριε ἐλέησον.
 Δῶσε μας, Θεέ μου, ὑγεία καί χρόνια,
 χρόνια πολλά.
 Φύλαγε, Θεέ μου,
 φύλαγε τὰ σύνορα.*

41. Κ. Α. χφο ἄρ. 1688, σελ. 77-78, ἄρ. 109 (συλλ. Γ. Α. Μέγας, Σιάτιστα 1952). Γιά τούς χορούς αὐτούς βλ. Δ. Σ. Λουκάτος, *Πασχαλινά καί τῆς Ἀνοιξης*, ἐκδόσεις Φιλιππότης, Ἀθήνα 1988, σελ. 128-132 (Οἱ χοροί τῆς Λαμπρῆς).

42. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Ἐαρινά ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας ἀπό τήν περιοχὴν Σερρών», *Πρακτικά Α' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 16-17. Βλ. καί Λουκάτος, ὁ.π., σελ. 139-146 (Οἱ Πασχαλινές ἐθιμικές λιτανεῖες) καί Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Πασχαλινές περιφορές εἰκόνων», «7 Ἡμέρες», *Καθημερινή* 1 Ἀπριλίου 2001.

Στό βουνό σκοτεινή άντάρα,
στόν κάμπο γλυκιά ψιχάλα.⁴³

Ἄξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι ἡ περιφορά αὐτῆ περιγράφεται καί στιχουργικά μέ μορφή τοπικοῦ τραγουδιοῦ ἀπό Καληβρουσιώτη ἱερέα. Στό στιχούργημα δίδεται καί ὁ σκοπός τοῦ δρωμένου:

Ἄπό τόν ᾠ-Λιά
καί ἀπό ἐκκλησιά σέ ἐκκλησιά,
μέ σήμαντρο καί Ἄνάσταση,
γυρίσαμε τά σύνορα.
Πέμπτη εἶν' ἀπό τό Πάσχα,
Πέμπτη κι ἀναστάσιμη,
εἶναι τοῦ τόπου μας γιορτή.
Ἐκάναμε εὐχή,
γιά νά καρποφορήσ' ἡ γῆ,
γιά νά βλαστήσουν τά σπαρτά
καί νά ἔχουμε καλή σοδειά.⁴⁴

Μέ ἔθιμο ἀρχαιότατο, λατρευτικοῦ περιεχομένου, συνδέονται κι ἄλλα τραγούδια, πού συνηθίζονται τίς μέρες αὐτές. Ἐννοῶ τά δίστιχα πού λέγονται στίς κούνιες, τίς αἰῶρες πού στήνονται τήν πασχαλινή περίοδο στίς ἐξοχές ἀπό ἀγόρια καί κορίτσια:

*Κουνήσετε τίς ὄμορφες, κουνήσετε τίς ἄσπρες,
κουνήσετε τίς λεμονιές, πού ἔναι ἀθούς γεμάτες.*

Ἡ αἰώρα στήν ἀρχαιότητα ἦταν, ὅπως καί σήμερα, δημοφιλές παιχνίδι, ἀποτελοῦσε ὅμως καί λατρευτικό στοιχεῖο ἐνταγμένο στόν κύκλο τῆς μεγάλης γιορτῆς τῶν Ἀνθεστηρίων, τέλη Φεβρουαρίου μέ ἀρχές Μαρτίου.

Ἡ ἀρχική μορφή τῆς αἰώρας θά πρέπει νά ἦταν μιά ἀγροτική διασκέδαση, πού εἶχε σχέση μέ τά ἀμπέλια. Ἡ γιορτή αὐτή πιστεύεται ὅτι εἶχε χαρακτήρα ἐξαγνισμοῦ, ἀντίληψη πού βρίσκεται στήν καθαρτική λειτουργία

43. Γ. Ν. Αϊκατερινίδης, «Πασχαλινό δρώμενο εὐετηρίας στήν Καλή Βρῦση Δράμας», *Ἐπετηρίς Κέντρου Λαογραφίας* 28 (1987-98), σελ. 29-42.

44. Ὁ.π. (Στή σελίδα 40: μουσική καταγραφή σέ βυζαντινή καί εὐρωπαϊκή μουσική γραφή).

γία της αιώρησης, του καθαροῦ μέ τον ἀέρα, ὅπως γίνεται μέ τό νερό καί τή φωτιά. Σύμφωνα μέ ἄλλες ἐρμηνεῖς, ὁ σκοπός τῆς αἰώρας ἦταν μαγικός, ἀπέβλεπε δηλαδή στήν αὔξηση τῆς γονιμότητας τῶν χωραφιῶν, γι' αὐτό καί ἐντάχθηκε στή διονυσιακή γιορτή. Ὁ διονυσιακός χαρακτήρας της τονίζεται σέ παραστάσεις αἰώρας πάνω σέ ἀρχαῖα ἀγγεῖα, ὅπου τίς κοπέλες κινοῦν Σάτυροι.

Τόν μαγικοθρησκευτικό χαρακτήρα διατήρησε ἡ αἰώρα καί στους νεώτερους χρόνους, παράλληλα μέ τόν ψυχαγωγικό. Στήν Αἴνο π.χ. τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης εἶχε σκοπό νά ἐπιτύχει ἡ παραγωγή τοῦ σησαμιοῦ. Ὑπολανθάνει, ἐξάλλου, σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, ἡ ἀμεσότερη ἐπαφή μέ τήν ἀνανεωμένη ἀνοιξιὰτικὴ φύση.⁴⁵

Ἡ γιορτή τοῦ ἀγίου Γεωργίου στήν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου δίδει μιάν ἀκόμη εὐκαιρία γιά χορούς μέ κατάλληλα στό πνεῦμα τῆς ἡμέρας τραγούδια. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον εἶναι τό τραγούδι πού συνδέεται μέ τόν ἅγιο ὡς δρακοντοκτόνο, τραγούδι τοῦ ὁποῖου πολλές παραλλαγές εἶναι γνωστές καί στον Βορειοελλαδικό χώρο.

Τό τραγούδι τῆς δρακοντοκτονίας ἀπηχεῖ τίς συναξαρικές διηγήσεις γιά τόν ἅγιο, οἱ ὁποῖες περιέχουν ἀφθονα μυθολογικά στοιχεῖα. Θυμίζω σύντομα τήν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ: Ἕνας δράκοντας φώλιαζε σέ πηγή, ἀπ' ὅπου ὑδρεύονταν οἱ κάτοικοι μιᾶς πολιτείας, καί ζητοῦσε καθημερινά ἀνθρώπινη τροφή γιά νά ἀφήσει ἐλεύθερο τό νερό. Οἱ κάτοικοι ὄριζαν τό θῦμα μέ κληρο, ὁ ὁποῖος κάποτε ἔλαχε στή μοναχοκόρη τοῦ βασιλιᾶ. Ὅταν ὅμως, παρά τίς παρακλήσεις τοῦ πατέρα της, ὀδήγησαν τή βασιλοπούλα στήν πηγή καί αὐτή περίμενε τόν τραγικό θάνατό της, παρουσιάσθηκε ἔφιππος ὁ ἅγιος Γεώργιος, σκότωσε τόν δράκοντα καί ἀπελευθέρωσε τήν κόρη.

Ἡ παράδοση τῆς δρακοντοκτονίας παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μέ τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό μῦθο γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀνδρομέδας ἀπό τόν Περσέα. Εἶναι πιθανόν ὅτι ὁ μῦθος αὐτός συνδέθηκε στήν Καππαδοκία μέ τόν ἐνδοξο τοπικό μεγαλομάρτυρα καί ἀπό κεῖ μεταδόθηκε καί στον ἄλλο χριστιανικό κόσμο.⁴⁶

45. Γ. Κ. Σπυριδάκης «Περί τῆς κατά τό ἔαρ αἰώρας...», *Ἐπετηρίς Κέντρου Λαογραφίας ΚΒ'* (1969-72), σελ. 113-134. Βλ. καί Γ.Ν. Αἰκατερινίδης, *Γιορτές καί Δρώμενα στό Νομό Δράμας*, ἔκδοση ΤΕΔΚ, Δράμα 1997, σελ. 71-73 («Ἐθιμικές κούνιες»).

46. Ν. Γ. Πολίτης, «Τά δημῶδη ἑλληνικά ἄσματα περί τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἀγίου Γεωργίου», *Λαογραφία Δ'* (1913), σελ. 185-235.

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπόμενη παραλλαγή τῆς δρακοντοκτονίας ἀπό τό Νέο Σούλι Σερρών:

Γιώργιος μέ τό σπαθί, Γιώργης καβαλάρης,
 κάθι μέρα διέταζαν ποιόν ἄνθρωπο νά πάγη.
 Ἐρίζανι τούν κλήρου των, νά διοῦν σέ ποιόν θά πέση,
 κι ὁ κλήρος των κι ἄν ἔπισι στό βασιλιά τήν κόρη.
 Σάν τ' ἄκουσι καί βασιλιάς πολύ τούν κακοφάν'κε.
 –Ὅλο τό βιό μου πάρτε το, τήν κόρη μόν' ἀφήστε.
 –Σάν δέ δίνης τήν κόρη σου, παίρνουμ' ἐμεῖς ἐσένα.
 –Πάρτε την καί στολίστε την, στολίστε την σάν νύφη,
 δέστε καί τά χεράκια της στοῦ πηγαδιοῦ τό στόμα,
 κι ὄντας θά ἔβγη τοῦ θηργιό νά τήν γλυκομασήση.
 Κι ἡ κόρη ἀπού τά δάκρυα βλέπ' ἕναν καβαλάρη.
 –Στάσου, κόρη μ', νά κοιμηθῶ στό γόνατό σ' ἐπάνω,
 κι ὄντας θά ἔβγη τό θηργό, πές μου σήκω ἐπάνω.
 Κι ἡ κόρη ἀπό τά δάκρυγια ξύπνησε καβαλάρης.
 Βροντολογοῦσαν τά βουνά καί τό θερίο βγαίνει,
 μιά κονταριά τούν ἔδωσι ἐπάνω στό κεφάλι.
 –Σύρι, κόρη μ', στό σπίτι σου, σύρι καί στόν πατέρα σ',
 καί πές τον τόν πατέρα σου νά φτιάση μιά ἐκκλησία.
 Δεξιὰ μεριά τόν Ἅγι Ἀντών', ζερβά τόν Ἅγι Γιώργη,
 τόν Ἅγι Γιώργη μέ σπαθί καί μ' ἀργυρό κοντάρι.⁴⁷

Ἰδιαίτερο στοιχεῖο ἐδῶ, στό Νέο Σούλι, ἀποτελεῖ ἡ ἀναπαράσταση τῆς δρακοντοκτονίας καί ἡ περιφορά τῶν εἰκονισμάτων γύρω ἀπό τό γεωργικό ὄριο τοῦ χωριοῦ, μέσα σ' ἕνα γενικότερο πλαισίωμα τῆς γιορτῆς μέ χορούς, τραγούδια καί ἀγωνίσματα. Σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς περιφορᾶς, τά παιδιά, κρατώντας εἰκόνες καί λάβαρα, τραγουδοῦν ἐπωδικά:

Χριστός Ἀνέστη,
 ἀληθῶς ἀνέστη.
 Γάλα στά χωράφια,

47. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, «Ὁ ἑορτασμός τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς Νέον Σούλι Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969), σελ. 147-148 (ὅπου καί μουσική καταγραφή τοῦ τραγουδιοῦ).

*μέλι μέσ' στ' ἀμπέλι
κούρβουλο καλάθια.*⁴⁸

Ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ μαγικοῦ κύκλου πού δημιουργεῖται μέ τήν περιφορά τῶν εἰκονισμάτων καί τήν ἐπωδική ἐπίκληση τῶν παιδιῶν γιά υἰγεία καί πλούσια παραγωγή, ἐνισχύεται καί μέ τό ὕψωμα τεσσάρων ἀειθαλῶν δέντρων, σέ σημεῖα ἀντίστοιχα τῶν ἰσάριθμων σημείων τοῦ ὀρίζοντα. Σύμφωνα δηλαδή μέ τό τοπικό ἐθιμικό τυπικό, ἀνοίγεται στόν κορμό τῶν δέντρων μικρή ὀπή καί μέσα ἐκεῖ τοποθετεῖται ἀντίδωρο ἀπό τήν πρωινή λειτουργία.

Πρόκειται γιά μαγική συνήθεια, στήν ὁποία ἐπιβιώνουν ἀρχέγονες δοξασίες, ὅτι ἡ ἀρρώστια ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο κακό πού ἀπειλεῖ ἓνα συνοικισμό, μπορεῖ νά ἐνσωματωθεῖ σέ συγκεκριμένο ὕλικό ἀντικείμενο. Ἡ ἀντίληψη αὐτή ἐξηγεῖ καί τό ἔθιμο τῶν ἀρχαίων φαρμακῶν, τῶν καταδίκων πού περιέφεραν ὡς καθάρματα στήν πόλη καί στό τέλος θανατώνονταν ἢ ῥίπτονταν στή θάλασσα γιά νά χαθεῖ μαζί μ' αὐτούς καί τό κακό πού εἶχε συγκεντρωθεῖ πάνω τους.⁴⁹

Τό περιεχόμενο τῆς δρακοντοκτονίας ἀπηχεῖται καί στά τραγούδια πού συνοδεύουν τούς χορούς στό ἴδιο αὐτό χωριό τῆς Μακεδονίας, στό Νέο Σούλι:

*Τό πανηγύρι γένιται στόν Ἅγιον, Ἅγι Γιώργη.
Τό πανηγύρι ἦταν πουλύ καί τόπους ἦταν λίγος.
Ἀράδα πᾶν' οἱ ἄρχοντες, ἀράδα κ' οἱ παπάδες.
Κρατεῖ ὁ Δράκος τό νερό, διψᾷ τό πανηγύρι.
Διψοῦν οἱ μάνες γιά νερό καί τά πιδιά γιά γάλα.
Παρακαλοῦσαν κι ἔλεγαν, παρακαλοῦν καί λέγουν:
-Ἀπόλει, Δράκε μ', τό νερό νά πιοῦν τά πανηγύρια,
νά πιοῦν οἱ μάνες γιά νερό καί τά παιδιά τό γάλα.*⁵⁰

Μιάν ἀκόμη εὐκαιρία γιά χορούς καί τραγούδια δίδει ἡ Πρωτομαγιά, τῆς ὁποίας ὁ ἐθιμικός, ὁ παραδοσιακός γιορτασμός, φέρνει τούς ἀνθρώπους κοντά στή φύση, προσδοκώντας νά πάρουν δροσιά καί ζωντάνια, μέ

48. Ὁ. π., σελ. 133-134.

49. Ὁ. π., σελ. 132-144.

50. Ὁ. π., σελ. 197 (μέ μουσική καταγραφή).

κυλίσματα πάνω στο πράσινο χορτάρι, ή νά φέρουν τή δροσιά στο σπίτι μέ τό μαγιάτικο στεφάνι.⁵¹

Τά τραγούδια πού λέγονται, τονίζουν τήν αναγέννηση τής Φύσης τήν εποχή αυτή. Λέγει ένα τέτοιο τραγούδι από τό Καλόχι Γρεβενών, τό όποιο συνοδεύει τό χορό τών γυναικών τήν παραμονή στήν πλατεία τοῦ χωριού:

*Τωρά μαϊά, τωρά δροσιά, τωρά τοῦ καλοκαίρι,
τωρά φουντώνουν τά κλαδιά κι λουλουδιάζ' οὔ τόπους.
Τωρά κι οὔ ξένος βούλεισι νά πάη στά δικά του...⁵²*

Πολλά τραγούδια συνδέονται καί μέ τό πολυσυζητημένο ἔθιμο τών Ἀναστεναρίων καί συνοδεύουν τούς τελεστές σέ πολλές φάσεις τής πολύωρης δοκιμασίας τους.

Ἀπό τά τραγούδια αυτά ἄλλα εἶναι καθιστικά, ἄλλα δρομικά καί ἄλλα χορευτικά. Ξεχωρίζει τό τραγούδι γιά τόν Κωνσταντῖνο τόν Μικρό τόν Μικροκωνσταντῖνο, πού τραγουδοῦν ὅταν χορεύουν μέσα στοῦ κονάκι ή στή φωτιά:

*Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μικρός, ὁ Μικροκωνσταντῖνος,
μικρόν τόν εἶχε ἡ μάνα του, μικρόν τ' ἀρραβωνίζει,
μικρόν τόν ἤρθε μήνυμα νά πάει στό σεφέρι.
Νύχτα σελώνει τ' ἄλογο, νύχτα τό καλιγώνει,
βάζ' ἀσημένια πέταλα, μαλαματένιες λόθρες.⁵³*

Τά τραγούδια, μέ τή συνοδεία λύρας καί νταουλιού, εἶναι βασικά στοιχεῖα τοῦ ἐκστασιασμοῦ τών Ἀναστεναρίων, πού τούς ἐπιτρέπει στή συνέχεια τήν πυροβασία καί τή συνακόλουθη ἀναληγσία.

Τραγούδια ἀκούγονται καί τό βράδυ τής 23ης Ἰουνίου, ὅταν ἀνάβουν οἱ φωτιές τ' αἰ-Γιαννιού τοῦ Φανιστή καί Λαμπροφόρου. Ὅπως στίς Ἀποκριές, ἔτσι καί οἱ πυρές αὐτές σέ ὀρισμένα μέρη παίρνουν ξεχωριστή

51. Μέγας, *Ἑλληνικά ἔορτα*, ὁ.π., σ. 186.

52. Κ. Λ. χφο ἀρ. 2519, σ. 1 (συλλ. Χαρ. Κάσκαλης, Καλόχι 1962).

53. Γ. Ν. Αϊκατερινίδης, «Τά Ἀναστενάρια: Μύθος καί Πραγματικότητα», *Σερραϊκά Χρονικά* 11 (1993), σελ. 187 (μουσική καταγραφή, σελ. 186), τοῦ ἰδίου, *Τά Ἀναστενάρια στή Μαυρολεύκη Δράμας*, ἔκδοση Νομαρχιακῆς Αὐτοδιοίκησης Δράμας, 2001.

λαμπρότητα και αποτελούν από τά σημαντικότερα παραδοσιακά στοιχεία του τύπου.

Στή Χαλκιδική π.χ. οί φωτιές αυτές λέγονται *παρακάμνιοί* και συνοδεύονται από γλέντι, χορούς και τραγούδια. Συνηθισμένο τραγούδι εκεί είναι:

*Φεγγάρι μου λαμπρό και λαμπροφορεμένο,
τί μάς άργεις τόσο πολύ κι άργεις νά βασιλέψεις,
νά πάν τ' άηδόνια στίς φωλιές και τά πουλιά στίς μάνες,
νά πάει κι νιός πού άγαπᾶ στήν άγαπητική του;*⁵⁴

Τό ιδιαίτερο όμως στοιχείο τής μέρας αυτής του άι-Γιάννη είναι τό μαντικό, τό όποιο εκφράζεται κυρίως μέ τόν *Κλήδονα*. "Ας θυμηθοῦμε ότι ό Κλήδονας αποτελεί εκδήλωση μέ όμαδικό-ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Τό λειτουργικό του είναι βέβαια άρκετά γνωστό: Μέσα σέ άμίλητο νερό ρίχνουν άποβραδís μικροαντικείμενα, τά ριζικάρια, μέ ένα χαρακτηριστικό σημείο πάνω, γιά νά ξέρουν τόν κάτοχό τους. Τήν έπομένη, άνήμερα τ' άι-Γιαννιοῦ, τόν άνοίγουν μέ κάποιο τελετουργικό τυπικό και άρχίζει ένα άμφιθαλές παιδί νά βγάξει τά ριζικάρια από τό νερό, συνοδεύοντας τήν κίνησή του αυτή μέ ένα δίστιχο εύχետικό, επαινετικό, άλληγορικό κλπ. Συνδέοντας κάθε φορά τό περιεχόμενο του δίστιχου μέ τόν κάτοχο του άντικειμένου, κάνουν προγνώσεις, κυρίως οί κοπέλες γιά τόν μέλλοντα σύντροφο τής ζωής τους.⁵⁵

Ό όρος κλήδονας παράγεται από τή λέξη *κλήδων* (γενική: κληδόνας), πού στήν άρχαιότητα σήμαινε προμήνυμα, «τό διά τινων σημείων ζητεῖν γνώναι, ει μέλλοι τις εύπραγῆσαι, ἢ δυσπραγῆσαι, οἷα και νῦν ποιουσι τινές, θέλοντες τήν τύχην τήν ιδίαν καταμαθεῖν», όπως σημειώνει ό Ζωναράς τόν 12ο αἰώνα.⁵⁶

Τό έθιμο παίρνει ιδιαίτερη τελετουργικότητα στή Θράκη, στήν περιο-

54. Γ. Ν. Αϊκατερινίδης, «Συνοπτική λαογραφική θεώρηση τής Χαλκιδικής», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου: Πολιτιστική κληρονομιά και άρχιτεκτονική παράδοση στή Χαλκιδική και τό "Άγιο Όρος*, Ίστορική και Λαογραφική Έταιρεία Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 228-229.

55. Γ. Ν. Αϊκατερινίδης, «"Αι-Γιάννης, ό Φανιστής και Ριζικάρης», «Έπτά Ημέρες», *Καθημερινή* 3 Ίουνίου 2001.

56. Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμ. Α2, Άθήναι 1948, σελ. 169-172.

χή του Διδυμότειχου. Τά τραγούδια πού ἀκούγονται εἶναι πολλά καί καθένα σχετίζεται καί μέ μιὰ φάση τῆς τελετῆς. Τραγουδοῦν π.χ. τά κορίτσια πηγαίνοντας νά πάρουν τό ἀμίλητο νερό:

*Τοῦ Γιάγιαννου τού σύνουρου, τοῦ Γιάννη τό βοτάνι,
τρία λουλούδια μάλωναν ποιό θά πρωτοανοίξη,
τό ἴνα μιλάει γιά νερό καί τ' ἄλλο γιά τό μύρο,
τό τρίτο τό καλλίτερο μιλάει γιά τήν ἀγάπη.⁵⁷*

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀλλοῦ, στήν περιοχή τῶν Γρεβενῶν, ὁ κλήδονας ἢ τά κλήδονα, ὅπως λέγεται ἐκεῖ τό ἔθιμο, γίνεται τήν Πρωτομαγιά.

Τό ἀνοιγμα τοῦ κλήδονα γίνεται τήν ἐπομένη, τοῦ ἀγίου ἸΑθανασίου. Τό τυπικό εἶναι ὅμοιο μέ αὐτό τῆς 24ης Ἰουνίου, μέ συνοδεία καί ἐδῶ διστίχων κλπ.:

*-Τό τίνος εἶν' τά Κλήδονα - τ' ἀγίου Μαγιοῦ;
-Τῆς τάδε εἶν' τά κλήδονα - τ' ἀγίου Μαγιοῦ.
-Νά βγοῦν καλά, καλόκαρδα τ' αἰ-ἸΑθανασίου.⁵⁸*

Τελειώνει ἡ σύντομη καί ἐνδεικτική ἀναφορά στά λατρευτικά τραγούδια τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου μέ τραγούδι συνυφασμένο μέ ἀρχέγονες λατρευτικές καί μαγικές δοξασίες.

Ἐννοῶ τό τραγούδι τῆς *Περπερούνας* ἢ *Περπερίτσας* ἢ ὅπως ἀλλιῶς λέγεται τό ἔθιμο, μέ τό ὄποιο, ὑπό μορφή δρωμένου, ἐπιζητεῖται κατά ὁμοιοπαθητικό τρόπο ἡ πρόκληση βροχῆς. Δίδω μιὰ παραλλαγή ἀπό τήν περιοχή τῆς Χαλκιδικῆς, μέ τήν παλαιότερη περιγραφή πού συνοδεύει τό σχετικό δημοσίευμα:

«Ἐπικρατούσης ἀνομβρίας, ὄμιλος μικρῶν κορασίων, ἡλικίας 10-14 ἐτῶν, περιέρχεται τάς οἰκίας ἰστάμενος ἔξωθεν αὐτῶν. Ἐν ἐκ τῶν κορασίων περιβάλλεται μέ φύλλο καί χόρτα καί καλεῖται πιπιροῦ, ἄδεται δέ ὑπ' αὐτῶν τό ἐξῆς ᾄσμα:

57. Κ. Καραπατάκης, «Ὁ Γιάγιαννος στή Λίτσινα τοῦ Ὁρτάκιοι τῆς ἸΑθριανούπολης», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 187-195.

58. Κ. Καραπατάκης, «Τά Κλήδονα στήν περιοχή Γρεβενῶν», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ χώρου*, ὁ.π., σελ. 167-186.

Πιπιρού δροσολογού,
 παρακάλεσε τό Θιό,
 γιά νά βρέξ' ό Θιός νερό,
 στά σιτάρια, στά κριθάρια,
 στοῦ φτωχοῦ τό παρασπόρι.
 Γοῦβες, γοῦβες τά σιτάρια,
 μπάριο, μπάριο τά κριθάρια.

ἜΑμα τῇ λήξει τοῦ ἄσματος καταβρέχεται ἐκ τοῦ παραθύρου ἢ τοῦ ἐξώ-
 στου ἢ πιπιροῦ μέ ὀλίγον ὕδωρ καί φιλοδωρεῖται μέ κερμάτια ἢ ὠά
 κλπ.».⁵⁹

Ἐνάλογα μέ αὐτό τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι τό τραγούδι καί ἡ συνοδευτι-
 κή τελετουργία καί στά ἄλλα μέρη⁶⁰. Τό ἔθιμο σήμερα ἔπαυσε νά τελεῖται,
 ἡ ἀνομβρία ὁμως πού παρατηρεῖται τά τελευταῖα χρόνια στόν ἐλληνικό
 χῶρο, φέρνει στή θύμηση τό ἔθιμο αὐτό, τό ὅποιο, παράλληλα ἢ καί ἀνε-
 ξάρτητα μέ ἐκκλησιαστικές λιτανεῖες καί δεήσεις, ἐθεωρεῖτο ἀρκετά πρό-
 σφορο καί ἀποτελεσματικό γιά τήν ἀντιμετώπιση μιᾶς τέτοιας ἀντίξωσης
 κατάστασης.

59. Ἰω. Οἰκονόμου, «Ἡ Περπερούνα ἐν Χαλκιδικῇ», *Λαογραφία* 4 (1912-13),
 σελ. 735-737.

60. Β. Ποῦχνης, *Λαϊκό θέατρο στήν Ἑλλάδα καί στά Βαλκάνια*, ἐκδόσεις
 Πατάκη, 1989, σελ. 81-85 («Φυτομορφική καί ζωομορφική μεταμφίεση»). Γιά τό
 δώμενο στήν περιοχή τῶν Σερρών, βλ. Ἀστέριος Θηλυκός, «Δύο παλαιά ἔθιμα τῆς
 Νιγρίτας», *Σερραϊκά Χρονικά* 6 (1973), σελ. 290-292 (Ἦ νουντουλές).

Περπερούνα, φντομορφικά μεταμφιεσμένο κορίτσι έτοιμο να ξεκινήσει με άλλα κορίτσια για τόν εύτετηρικό άγερομό στό χωριό (άναπαράσταση του δρωμένου άπό τή Θρακιή Έστία Δράμας, 1997).